

Наталія Письменна

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

У даній статті автор розглядає проблему впровадження особистісно-орієнтованого підходу в контексті гуманізації навчально-виховного процесу. Досліджуючи даний феномен, розкривається мета, сутність особистісно-орієнтованого підходу, розглядаються його головні завдання та структурні елементи, а також окремі аспекти, що присвячені проблемі особистісно-орієнтованого підходу у навчанні.

Ключові слова: *особистісно-орієнтований підхід, гуманізація навчально-виховного процесу, особистість.*

Головна мета національного виховання – формування особистісних рис громадянина України, передача молодому поколінню надбань духовної культури українського народу, його національної ментальності, відчуття своєї причетності до розбудови української держави. Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає, перш за все, формування особистості, розвиток її здібностей, обдарованості тощо. Вирішення цих завдань неможливо без впровадження у навчально-виховний процес особистісно-орієнтованого виховання, яке спрямоване на досягнення особистісно-розвивальної мети, на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на його вільне і відповідальне самовираження. Головне кредо особистісно-орієнтованого виховання – поважливе, доброзичливе ставлення дорослих до особистості, яка формується.

Аналіз останніх наукових досліджень з приводу особистісно-орієнтованого підходу свідчить, що в даному аспекті існує кілька напрямків: розкриття «парадигмальної формули» сучасного гуманістичного підходу (І. Зязюн, С. Подмазін, А. Маслоу та ін.); забезпечення сприятливих умов формування людини як унікальної особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, О. Киричук, О. Кононенко, М. Левківський, В. Сухомлинський та ін.); визначення психолого-педагогічних вимог до реалізації особистісного підходу в навчанні (К. Абульханова-Славська, Ю. Бабанський, В. Давидов, О. Пехота, Л. Проколієнко та ін.); розробка форм особистісно-орієнтованого підходу до навчання (В. Андреев, О. Барабанщиков, Л. Деркач, І. Зимня, О. Савченко, І. Унт, М. Феденко та ін.); забезпечення умов особистісно-орієнтованого навчання та виховання (В. Рибалка, В. Суриков, І. Якиманська та ін.).

Метою статті є узагальнений аналіз наукової теорії і практики щодо особистісно-орієнтованого навчання у контексті гуманізації навчально-

виховного процесу.

Не зважаючи на різноманітність поглядів, особистісно-орієнтоване виховання перш за все характеризується зверненням на особистість, її духовний світ. У цьому аспекті важливо звернутися до філософії екзистенціалізму, яка поруч із особистісно-орієнтованим вихованням дає нам можливість розглядати цей процес як такий, що не веде до знеособлення людини, що є дуже актуальним в наш час, де по мірі посилення ролі машин людина сама себе готова розглядати, як функцію машини, а не як особистість, губить свою індивідуальність. Отже, одним із найскладніших завдань особистісно-орієнтованого виховання є створення умов для розвитку особистості і творчого проявлення його індивідуальності.

Як відомо, у 70-ті, 90-ті роки питання необхідності особистісного підходу у психології та педагогіці неодноразово порушувалися у працях В. Сухомлинського, І. Кона, А. Петровського, І. Беха та ін. Під особистісно-орієнтованим підходом розуміється виховання, яке орієнтоване на людину, і шукає шляхи, як найкращим чином задовольнити пізнавальні потреби особистості, вирішити проблеми її розвитку і підтримки. Роль вчителя, і ширше – всієї педагогіки – не формувати особистість, а допомогти їй у процесі формування.

Так, з погляду О. Бондаревської, особистісно-орієнтоване виховання повинно допомогти знайти, підтримати та розвинути людину в людині й закласти в ній механізми самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовиховання та інші, необхідні для становлення самобутнього особистісного образу та діалогічної взаємодії з людьми, природою, культурою, цивілізацією.

Саме для того, щоб допомогти індивіду знайти себе, виробити певну систему цінностей, особистісно-орієнтоване виховання не припускає ситуацій, коли намагання вихованця досягти певних виховних цілей не помічаються, зате будь-яка його похибка викликає яскраво виражене незадоволення, наголошується на його невідповідності тим чи іншим суспільним нормативам, навіюється, що дитина не така, якою її хотіли б бачити дорослі. Підлягає також безумовному запереченню та обставина, коли замість конструктивного використання природної дитячої потреби в доброму ставленні до неї значущих людей, для заохочення розвитку позитивних задатків і прагнень вихователі пригноблюють її, не дають їй реалізуватися, вимагають від дитини неможливого, а коли вона не справляється з цими вимогами, постійно принижують. Таке приниження викликає протест і ворожість дитини до вихователів, тому що їй важливо зберігати почуття власної гідності, відповідати уявленню про саму себе як про особу, гідну поваги. У даному випадку протест неможливий: адже він має бути спрямований проти педагогів, чиє заохочення вихованець прагне заслужити. Він сподівається на підтримку й ласку, а на шттовхується на

нерозуміння й повчання. Тому до певного часу не може відповісти на це ні грубістю, ні байдужістю. Потреба в самоповазі, що підштовхує до протесту, приводить у нерозв'язний конфлікт із потребою у повазі і схваленні вихователя, без яких неможливим є й збереження поваги до себе. Так формується внутрішній мотиваційний конфлікт, за якого мотив ворогування постійно стримується [3].

Як бачимо, в традиційному вихованні мова йде про розвиток інтелекту, в той час як особистісно-орієнтоване виховання робить акцент на розвитку особистісно-змістовної сфери вихованців, ознакою якої є відношення до навколишньої дійсності, її переживання, усвідомлення цінності [4].

Розгляд науково-теоретичних основ реалізації особистісно-орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі дає змогу сформулювати ряд важливих позицій, що впливають на впровадження особистісно-орієнтованого підходу в практику роботи ВНЗ:

- Особистісно-орієнтоване навчання має забезпечити розвиток і саморозвиток особистості як суб'єкта пізнання і предметної діяльності, ґрунтуючись на виявлених його індивідуальних особливостях.

- Освітній процес особистісно-орієнтованого навчання дає кожному студенту можливість реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці.

- Зміст освіти, його структура і засоби добираються і конструюються таким чином, щоб студент мав можливість вибору предметного матеріалу (за об'ємом і формою).

- Критеріальна база особистісно-орієнтованого навчання враховує не тільки рівень досягнутих знань, умінь і навичок, але й сформованість певного рівня інтелекту (його властивостей, якостей, прояву).

- Освіченість як сукупність знань, умінь, індивідуальних здібностей є важливим засобом розвитку духовних й інтелектуальних сил студента, що є основною метою сучасної освіти.

- Освіченість і навченість не тотожні за своєю природою і результатами. Навченість через оволодіння змістом освіти забезпечує соціальну і професійну адаптацію у суспільстві. Освіченість формує індивідуальне сприйняття світу, можливість його творчого перетворення, широкого використання суб'єктивного досвіду в інтерпретації та в оцінюванні фактів, явищ, подій, доквілля на підставі особистісно значущих цінностей і внутрішніх установок.

- Традиційне навчання вже не може бути провідним у цілісному освітньому процесі. Значущими стають ті складові навчального процесу, які розвивають індивідуальність учня, створюють усі необхідні умови для його саморозвитку, самовираження, самовдосконалення.

- Особистісно-орієнтоване навчання будується на принципі

варіативності, тобто вибору змісту, методів і форм навчального процесу, який здійснюватиметься педагогом з урахуванням особливостей і рівня розвитку кожного студента, його потреби у педагогічній підтримці.

Постає питання, з чого повинен виходити педагог, щоб успішно розвивати саме особистісно-змістовну сферу своїх вихованців? Безумовно, перш за все, необхідно вивчати індивідуальні особливості і можливості кожної дитини, знати учня з біологічного та психологічного погляду, глибоко вивчати його в процесі розвитку. Це вивчення має бути динамічним. Для викладача важливо знати не тільки те, як навчається студент, але й те, як відбувається розвиток його психічних процесів, що сприяє і що заважає цьому розвитку, якими зусиллями він супроводжується і, відповідно, чи викликає процес формування свідомості. Педагогу не можна обмежуватися вивченням студентів тільки з одного боку шляхом констатування зовнішніх фактів. Слід вивчати його ще й з погляду прояву його внутрішніх особливостей і можливостей, оскільки кожна особистість є неповторною індивідуальністю з притаманними тільки їй особливими ознаками. Разом з тим суть поняття індивідуальності з погляду І. Різницького характеризується як неповторністю кожної людини, так і тим, що кожна людина – це окремий цілісний світ, відносно самостійна форма буття, у рамках якого отримує можливість вільно і всебічно виявляти свої здібності і дарування, активно самостверджуватися.

Відомі дидакти М. Данилов, Б. Єсіпов та інші розглядали навчання як процес, що має дві сторони: викладання й учіння, а основним фактором оптимізації феномену особистісно-орієнтованої освіти є прогресивний розвиток суспільства, досягнення соціальної та інтелектуальної зрілості.

Соціальна зрілість суспільства детермінується каузально (наявний розвиток продуктивних сил і характер виробничих відносин, співвідношення інтересів держави та особистості) і психологічно тим, наскільки послідовно індивідуальні і групові суб'єкти конкретного суспільства будуть орієнтувати свою діяльність на соціально значущі цілі, найголовнішою з яких є благополуччя і гідність особистості.

Однак сучасна освіта в Україні та й в усьому світі у цілому переживає глибоку кризу. Це позначається на її нездатності сформувати у більшості людей ціннісний світогляд. Відсутність такого світогляду зумовлює можливість розглядати і використовувати особистість як засіб, у суто прагматичних цілях, що неминуче спричинює глобальні катастрофи людства: екологічну, економічну, генетичну тощо.

Таким чином, метою особистісно-орієнтованого виховання є процес психолого-педагогічної допомоги особистості в становленні її «суб'єктності», культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні. Особистісно-орієнтоване виховання поєднує виховання та освіту в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, особистісного розвитку тощо.

Головним завданнями особистісно-орієнтованого виховання є:

- розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожного вихованця;
- максимально виявити, ініціювати, використати індивідуальний досвід особистості;
- допомогти особистості пізнати себе, самовизначитися та самореалізуватися;
- сформувати в людини культуру життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати його напрямки.

Основним структурним елементом досліджуваного феномену є особистість, яка складається з виконання та проявлення особистісних функцій: «висловлювання своєї думки, визначення цінностей». Іншими словами, щоб реалізувати особистісний підхід у навчанні, перш за все його потрібно зробити сферою самоствердження особистості.

Для цього, на думку вчених, потрібно визнати за учнем право на самовизначення та самореалізацію у процесі пізнання через оволодіння власними способами навчальної роботи (В. Серіков); будувати навчально-виховний процес на принципах самоцінності особистості, глибокої поваги до неї, врахування її індивідуальності (І. Бех); розглядати навчання як процес педагогічної допомоги дитині в її становленні, її захист, а не володарювання над нею (О. Бондаревська). Д. Зембицький підкреслює, що особистісно-орієнтований підхід полягає в тому, щоб не лише змінити зміст освіти, по відношенню до сучасних умов, а співвіднести цей зміст з можливостями дитини, і лише потім – викладача, школи, міста.

Отже, за допомогою особистісно-орієнтованого виховання стає можливим розкриття потенціалу кожного студента, що дає можливість торкнутися усіх граней його внутрішнього світу і, таким чином, спонукати задуматися над міжлюдськими стосунками, формувати в нього гуманні уявлення, бачити світ очима інших людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / Іван Дмитрович Бех – К., 1998. – 204 с.
2. Бондаревская Е. В. Смысл и стратегия личностно-ориентированого воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 2001. – № 1. – С. 17–25.
3. Кон И. С. Психология старшеклассника / Игорь Семенович Кон. – М., 1980. – 263 с.
4. Підласий І. П. Педагогіка / Іван Павлович Підласий. – М., 1999. – 290 с.
5. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейджер, Джеймс Фейдимен ; пер. с англ. – 6-е межд. изд. – СПб. : Пройм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с. – (Большая университетская библиотека).